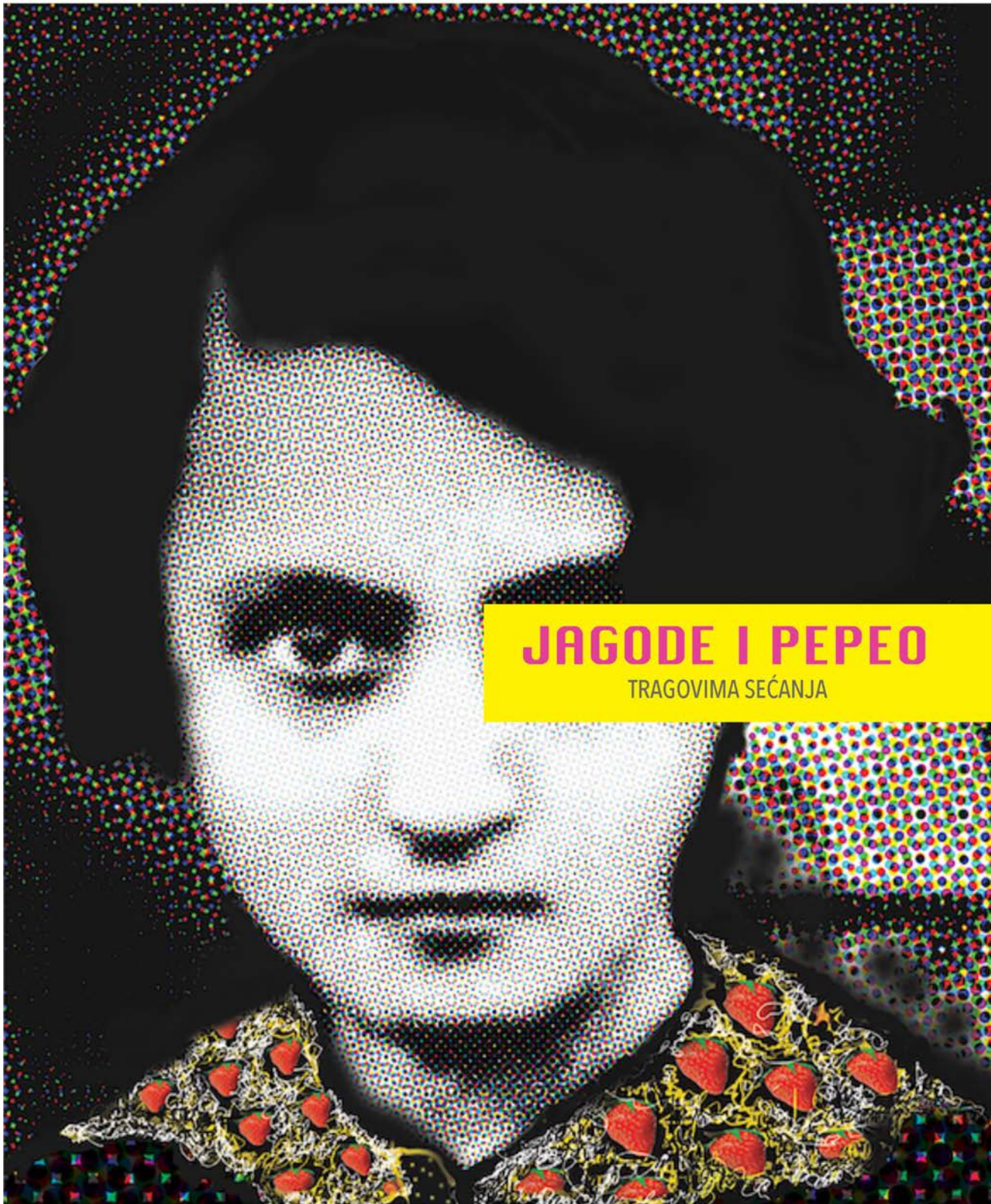

BOSANSKI
KULTURNI
CENTAR KS

GABRIELLA NIKOLIĆ

JAGODE I PEPEO

TRAGOVIMA SEĆANJA

“Patnja je zajednički imenitelj celom čovečanstvu. Prepoznajući ovu jednostavnu istinu umetnici su mogli da svoj izraz podrede tome-budeći empatiju kod posmatrača, a time i duboko osećanje povezanosti na nivou vrste (jer nismo sami u tuzi i patnji), oni je, da facta, sublimiraju i eksploatišu kao stvaralački plamen”- Miško Pavlović, odlomak iz teksta kataloga moje izložbe “Ubistveni trik poezijom.”

Neispričana priča
Digitalna štampa na platnu
50 X 50 cm
2020
Gabrijela s bakom
Beograd, 1971

REČ AUTORA

Na tlu Balkana više nema nijednog živog člana porodice Zunana pod tim prezimenom, porodice moje babe Radmile Nikolić, rođene kao Rifka Zunana 1909. godine. Njen zapis bio je da preživi smrt svoje sestre i mlađeg brata, potom svog oca - mog pradeda Gabriela, koji je poginuo u Prvom svetskom ratu. U još jednom svetskom ratu, oktobra 1942. godine, izgubila je majku, i još pedeset članova uže i šire porodice. Stradali su u Dušegupki, vozilu koje je, od logora Judenlager Semlin na Starom sajmištu, kružilo Beogradom do masovnih grobnica u Jajincima. Behu to porodice Beraha, Baruh, Karijo, Pardo, Pinkas i Zunana. Nacisti im ni tamo nisu dali pravo na večni mir, već su njihove kosti pred kraj rata iskopane i spaljene, a pepeo istovaren u reku Savu da ga voda zauvek odnese.

O gubitku i žalovanju u našoj porodici se nije govorilo. Dugu tišinu prekinuo je pronalazak kutije sa fotografijama, više od pet decenija skrivene u zidu našeg porodičnog stana. Na pitanje mog oca da li da fotografije odnese svojoj majci u Toronto, njen odgovor je bio: "Sine, ja sam ih sakrila da ih više ne vidim, jer jedino tako sam mogla da nastavim da živim za svog muža i vas, moju decu."

Od tog trenutka, počinje moja opsesija ljudima sa fotografija, fascinacija njihovim kratkim životima i nasilnom smrću.

Bol je pojam i osećaj koji ignorišemo po svaku cenu, klonimo se njegove težine i, ne tako retko, obmanjujemo sebe i druge, te na pitanje - kako si, najčešće bez razmišljanja odgovaramo - dobro sam. A nisam.

I tako je babina neodbolovana patnja preskočila jednu generaciju i pronašla mene da se o njoj staram. Ja sam čuvar tužnog nasleđa, arheolog porodičnog blaga patnje, večnog žalovanja u tišini. Ja, žena koja dece nemam, poslednji sam potomak porodice koji čuva uspomenu na ljude kojih više nema.

Ovu izložbu posvećujem svim porodicama koje su doživele surovi gubitak voljenih osoba kroz ratove, ne praveći podelu na rasnu pripadnost, geografski položaj ili veroispovest. Jer svakog čoveka duša boli podjednako i to se ne da meriti ni odmeravati.

Zahvaljujem se Bosanskom kulturnom centru Kantona Sarajevo na pozivu da svoju izložbu "Jagode i pepeo-tragovima sećanja", predstavim publici u galeriji prostora nekadašnjeg sefardskog hrama. Nakon završetka II svetskog rata u kome je izgubilo život skoro devedeset posto jevrejskog življa, jevrejska zajednica daruje hram gradu Sarajevu 1948. godine. Jedini uslov bio je da prostor služi isključivo za namene iz oblasti kulture. Hvala vam što poštujete dato obećanje, i što ste me pozvali da budem gost u vašem gradu, tu gde je moj život začeo, dok je otac služio vojni rok kao radarista na aerodromu Railovac.

Takođe, ovom prilikom želim da se zahvalim Ministarstvu kulture i sporta - kanton Sarajevo, za podršku dokumentarnom filmu u nastajanju pod istim naslovom, u ko-produkciji sa Udruženjem za razvoj kulture, nauke i umjetnosti "SCENA".

Mojoj sarajevskoj keridici, Amiri, ženi sa imenom koje znači kruna na persijskom, urdu i hebrejskom jeziku, hvala za dušu i razumevanje i što je srcem ušetala na scenu mog stvaralaštva.

Mojoj beogradskoj keridici, Barbari, čiji tekstovi nesebično prate moje izložbe.

Mojim roditeljima, sestri i njenoj deci, za ljubav, podršku i sevdah.

Fazi bien, no miris por ken. (Ladino)

Čini dobro i ne pitaj za koga je. (sefardska poslovice)

Alhambra ediktom potpisanim 31. marta 1492, od strane katoličkog kraljevskog para Ferdinanda II i Izabele I, otvoren je put Španskoj inkviziciji da otpočne u istoriji nezapamćen pogrom i progon Sefarda, Jevreja Iberijskog poluostrva. Broj izgnanih, za koje se pretpostavlja da je bio između 160.000 i 250.000, potražio je utočište u evropskim zemalja, krajnjem severu Afrike, kao i na teritoriji Otomanskog carstva. U nove krajeve Sefardi su poneli svoj govorni jezik đudeo-espanjol, svoju tradiciju i kulturu, i običaje zemlje u kojoj su vekovima živeli.

Beograd su počeli da naseljavaju sredinom 16. veka. Prva naselja izgradili su na Jaliji, dunavskoj obali, da bi se kasnije proširili do Dorćola, odnosno raskrsnice današnjih ulica Kralja Petra I i Cara Dušana, centra tadašnjeg trgovačkog života. Iz rabinskih responsa sazajemo da su živeli u prizemnim, ili kućama na sprat, sa baštama skrivenim od pogleda javnosti i dućanima sa ulične strane.

Naseljavanje Beograda "španskim" Jevrejima poklapa se se turskom vladavinom u gradu. Iako su plaćali harač, Jevreji su pod otomanskim vladarima imali određena građanska i verska prava. U prilog tome ide činjenica da je u to vreme osnovana Talmud Tora, škola za jevrejske dečake, a zahvaljujući beogradskom rabinu Jehudi Lermi, u 17. veku je osnovana i prva ješiva, jevrejska verska škola.

Pred pad Beograda u ruke Austrijanaca 1688, u gradu je živelo oko 800 sefardskih Jevreja. Dolaskom nove vlasti nehrisćansko stanovništvo napušta svoje domove. Jevreji nalaze utočište, pre svega, u gradovima Otomanske imperije. U Beograd se vraćaju sa njegovim ponovnim osvajanjem od strane Osmanlija 1690, ali u mnogo manjem broju nego što ih je izbeglo. Uprkos zabrani zidanja novih bogomolja, jevrejska zajednica je ipak dobila dozvolu od turskih vlasti za gradnju hrama. Podignut je na Dorćolu, u Mojsijevoj ulici. Među stanovništvom je bio poznat kao El kal vježo (Stari hram). Kal, oblika jednobrodne bazilike,

vekovima je, uz povremene popravke, odolevao ratovima i požarima koji su zahvatili grad. Uprkos brojnim apelima srušen je posle Drugog svetskog rata. Uz njega je u 19. veku podignuta Kaziliku (mala sinagoga), koja je služila za molitve preko nedelje kada nije dolazilo mnogo vernika.

Promene vlasti u Beogradu obeležile su 18. vek, smenjajući se između turske i austrijske. To je dovelo do stagnacije u celokupnom razvoju jevrejske zajednice koja je živela u stalnom strahu, proganjana i pod raznim zabranama.

Buđenjem nacionalne svesti srpskog naroda početkom 19. veka, i otpora koji je pružio Osmanlijskoj dominaciji, došlo je 1815. do stvarnja Kneževine Srbije. Za vreme prvog vladara novoosnovane kneževine, Miloša Obrenovića, Jevreji hatišerifom dobijaju građanska prava. Jevrejska zajednica u Beogradu, sa oko 1200 Sefarda i oko 200 aškenaskih duša, počinje da se uključuje u političke i kulturne tokove zemlje. U Knjažesko-Serbskoj tipografiji, otvorenoj 1832, koja je raspolagala i hebrejskim slovima, Jevreji počinju da štampaju svoje knjige. Posebnu blagonaklonost knez Miloš pokazivao je prema Hajimu Ben-Davidu, zvanom Davičo, jednom od njegovih glavnih liferanata i bankara. Mlada srpska buržoazija videla je oštru konkurenciju u usponu jevrejske zajednice, a ne retko pokazivala i znake netolerancije.

Podstaknut iskazanim nezadovoljstvom naroda, knez Aleksandar Karađorđević, dolaskom na tron 1842, objavljuje dekret kojim se Jevrejima oduzimaju ranije dobijena građanska prava. Sve do Berlinskog kongresa 1878, na kome je Srbiji priznata nezavisnost, ova prava nisu bila vraćena. Pa čak i tada, to je bilo samo formalno, dok je stvarni život bio sasvim drugačiji. Puno deceniju su se Jevreji borili kako bi im ustavom bila ukinuta razna ograničenja. Tome su doprineli i napori ogranka Alliance Israelite Universelle (Sveopšte jevrejske alijanse) koji je delovao u Srbiji od 1882, a na čijem čelu je bio Avram Ozerović, kasnije poslanik u Skupštini Srbije.

Dobijanjem građanskih prava zagwarantovanih Ustavom iz 1888, počinje ubrzani proces akulturacije Jevreja. Oni, posebno mladi, napuštaju svoju četvrt i tradicionalni način života koji su do tada vodili. Nastanjuju se na padini Zerek, drugoj polovini dorčolske trgovačke čaršije, gde otvaraju radnje u kojima rade na jevrejske praznike, pa čak i za vreme Šabata. Sve manje posećuju mahalal u kojoj su do tada živeli, kao i sinagogu. Zbog toga je krajem 19. veka rukovodstvo Jevrejske veroispovedne opštine sefardskog obreda, na čelu sa tadašnjim predsednikom Jakovom M. Alkalajem, odlučilo da na Zereku izgradi jedan hram. Na posedu, koji je kupljen zaveštanim novcem bračnog para Mata i Rakile Levi, 1908. obavljeno je svečano osvećenje novoizgrađene sinagoge Bet Jisrael. Na istom placu 1928, po projektu jevrejskog arhitekta Samuela Sumbula, podignut je Dom crkveno-školske sefardske opštine.

Do početka Drugog svetskog rata sefardsku opštinu su vodile istaknute i značajne ličnosti, ne samo za jevrejsku zajednicu. Neki od njih su Jedidija-Edij Buli, osnivač bankarske kuće Buli i poslanik u Skupštini Srbije, dr David M. Alkalaj, delegat srpskih Jevreja na svim cionističkim kongresima, počevši od Prvog, održanog u Bazelu 1879, gore pomenuti Avram M. Ozerović, zatim Bencion Buli, vlasnik jedne od vodećih beogradskih bankarskih kuća i jedno vreme predsednik Potpore, društva koje je finansijski pomagalo školovanje siromašnih Jevreja, dr Solomon Alkalaj, učesnik u Prvom svetskom ratu, predsednik sefardskog akademskog društva Esperansa i aktivan član Bene-brit lože "Srbija", dr David Albalá, takođe učesnik u Prvom svetskom ratu i član Kraljevske srpske političke misije u SAD 1917-1918.

U drugoj polovini 19. veka dolazi i do emancipacije jevrejskih žena. One više nisu samo supruge i majke koje brinu isključivo o domaćinstvu, već počinju aktivno da učestvuju u napretku zajednice. Grupa sefardskih žena 1874. osnovala je Jevrejsko žensko društvo, koje je 1921. otvorilo nižu zanatsku školu, a 1938. Dom za

zaštitu dece, sa obdaništem, dispanzerom za majku i dete i prihvatilištem.

Početak 20. veka prošao je u znaku Balkanskih (1912-1913) i Prvog svetskog rata (1914-1918). Jevreji, učesnici ratova, zajedno sa svojim sunarodnicima, dali su živote za odbranu Srbije. Njima u čast 1927. podignut je spomenik na Sefardskom groblju. Na njemu su urezana imena 132 pala ratnika.

Završetak Prvog svetskog rata doveo je do značajnih geopolitičkih promena u istočnoj i centralnoj Evropi. Jedna od novonastalih država, formirana 1918, bila je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. do 1941. Kraljevina Jugoslavija), u okviru koje su 1919. ujedinjene jevrejske opštine stvorile Savez jevrejskih veroispovednih opština Kraljevine SHS. Za prvog predsednika izabran je dr Hugo Špiccer, advokat iz Osijeka, a za potpredsednika dr Fridrih Pops, predsednik beogradske aškenaske opštine. Godine 1923. u Kraljevini SHS osnovan je i Vrhovni rabinat na čelu sa dr Isakom Alkalajem, dotadašnjim rabinom beogradske sefardske zajednice.

Nakon više od dve decenije mira, nad beogradskim Jevrejima su 1940. počele da se primenjuju prve mere diskriminacije. U Službenim novinama Kraljevine Jugoslavije, od 5. oktobra 1941, izašle uredbe o "merama koje se odnose na Jevreje u pogledu obavljanja radnja sa predmetima ljudske ishrane" i "upisu lica jevrejskog porekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, viših, srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola". Trudeći se da, koliko je to bilo moguće, nastave normalan život, Jevreji su u Beogradu osnovali gimnaziju za decu kojoj je bilo onemogućeno da se dalje školuju u državnim školama. Škola je radila do izbijanja rata 1941.

Kraljevina Jugoslavija primorana je 25. marta 1941. da pristupi Trojnom paktu. Nezadovoljstvo naroda ovom odlukom Vlade, a iskazano masovnim uličnim demonstracijama, kažnjeno je bombardovanjem Beograda 6. aprila 1941. od strane avijacije nacističke Nemačke.

Nekoliko dana kasnije Jugoslavija je kapitulirala. Zemlja je okupirana, a Nemci i njihovi saradnici počeli su sa stravičnim represalijama. Jedan od prvih "poslova" bio je "rešenje jevrejskog pitanja". U okviru Gestapo-a, tajne državne policije Rajha, formiran je Judenreferat, odsek zadužen za akcije protiv Jevreja.

U periodu od aprila do avgusta 1941. beogradski Jevreji su popisani, obeleženi žutim trakama, ograničeno im je kretanje, isključeni su iz javnih službi, oduzete su im radnje i preduzeća koje su posedovali. Upadom u stan vrhovnog rabina dr Isaka Alkalaja nađeni su, pored značajnih dokumenata vezanih za zajednicu, spiskovi Jevreja koji su plaćali porez svojim opštinama. To je okupatoru značajno olakšalo pljačku jevrejske imovine, kao i delimičan uvid u brojčano stanje Jevreja. Pošto su sve jevrejske ustanove ukinute, Nemci su krajem aprila formirali Predstavništvo jevrejske zajednice u Beogradu, koje se nalazilo u tadašnjoj zgradi Saveza jevrejskih veroispovednih opština, u ulici Knjeginje Ljubice. Ubrzo je dozvoljeno da se u okviru Predstavništva formira jevrejska bolnica, smeštena u zgradi Jevrejskog ženskog društva.

Krajem avgusta iste godine počelo je hapšenje muškaraca koji su, do novembra meseca, internirani u Topovske šupe, prvi beogradski koncentracioni logor za Jevreje i Rome.

Najstrašniji deo je sledio. Od 8. do 12. decembra preko 5000 Jevreja, među kojima je bilo najviše dece i žena, pohapšeni su i odvedeni u novoosnovani Jevrejski logor Zemun – Judenlager Semlin. Logor se nalazio na levoj obali Save, u tadašnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ali je bio pod nemačkom upravom. Pre rata na ovom mestu su 1937. otvoreni paviljoni Prvog beogradskog sajma.

Tokom novembra 1941. oko 200 jevrejskih zatvorenika iz logora Topovske šupe radilo je na preuređenju sajamskog prostora u logor. Jevreji su bili smešteni u najvećem, Jugoslovenskom paviljonu br. 3 i Paviljonu

br. 2. Logor je od centra grada delio pontonski most preko kojeg su, od marta do početka maja 1942, zatočenici u specijanom kamionu dušegupki odvoženi do obližnjeg sela Jajinci. Na tom putu, u hermetički zatvorenom prostoru vozila, gušeni su ugljenmonoksidom. Prve žrtve su bili pacijenti i osoblje beogradske jevrejske bolnice.

U izveštaju Haralda Turnera, šefa vojne uprave u Srbiji, poslatog 11. aprila 1942. Karlu Volfu, Himlerovom ađutantu, piše da je do kraja marta broj Jevreja dostigao cifru od 6280.

U daljim izveštajima broj je sve manji, dok se u onim iz juna Jevreji više ne pominju. Franc Rademaher, šef Odeljenja za Jevreje Ministarstva spoljnih poslova Nemačke izvestio je 29. maja 1942. da jevrejsko pitanje u Srbiji više nije aktuelno.

Pred sam rat u Beogradu je živelo oko 12.000 Jevreja. Od tog broja 80% su bili Sefardi, a 20% Aškenazi. Holokaust ih je preživelo nešto više od 1000.

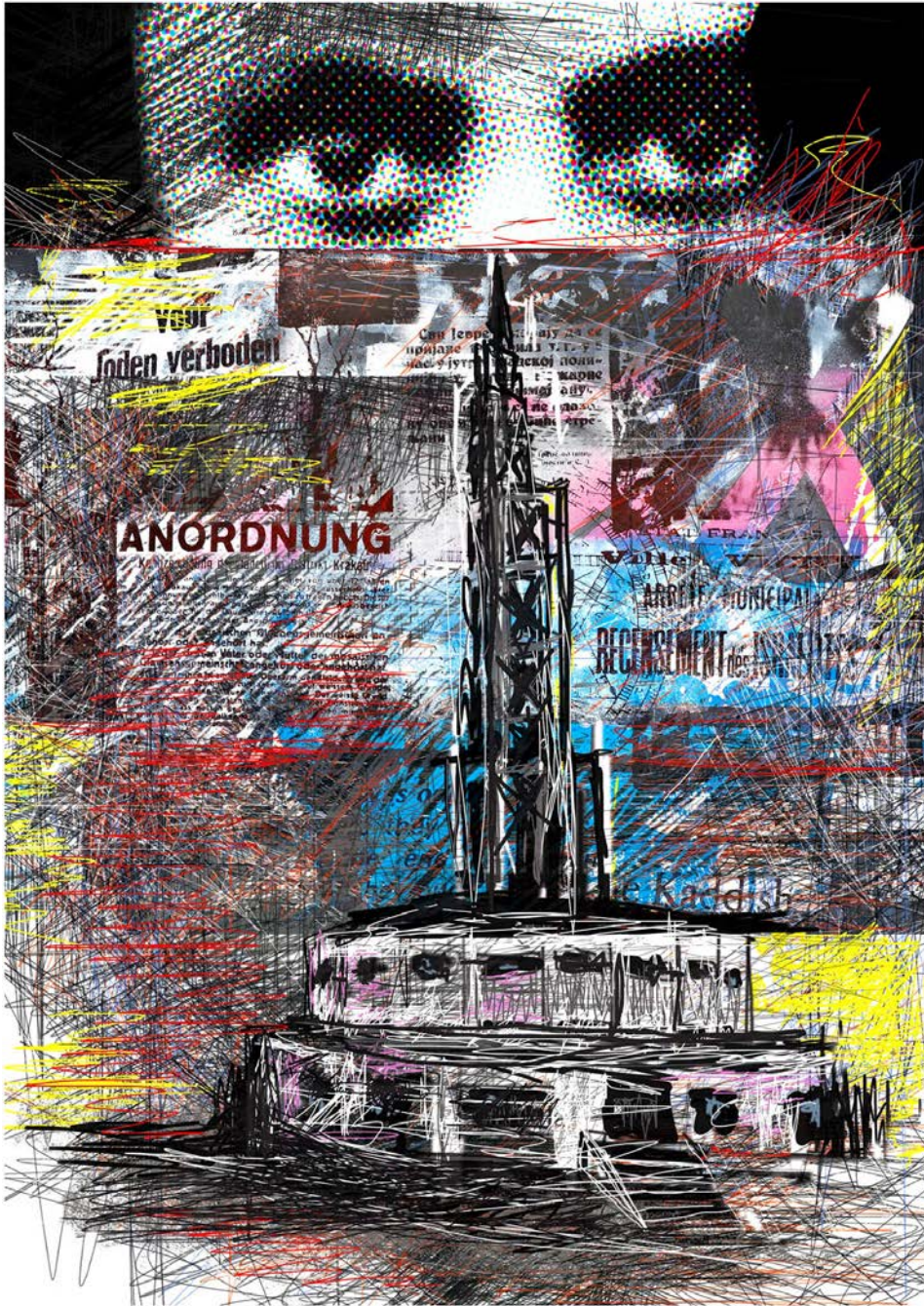
*Barbara Panić,
kustos Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu*

Rifkin gramofon-Dorčol, 1928.

Sam sam
digitalna grafika,
80 x 80 cm
2022

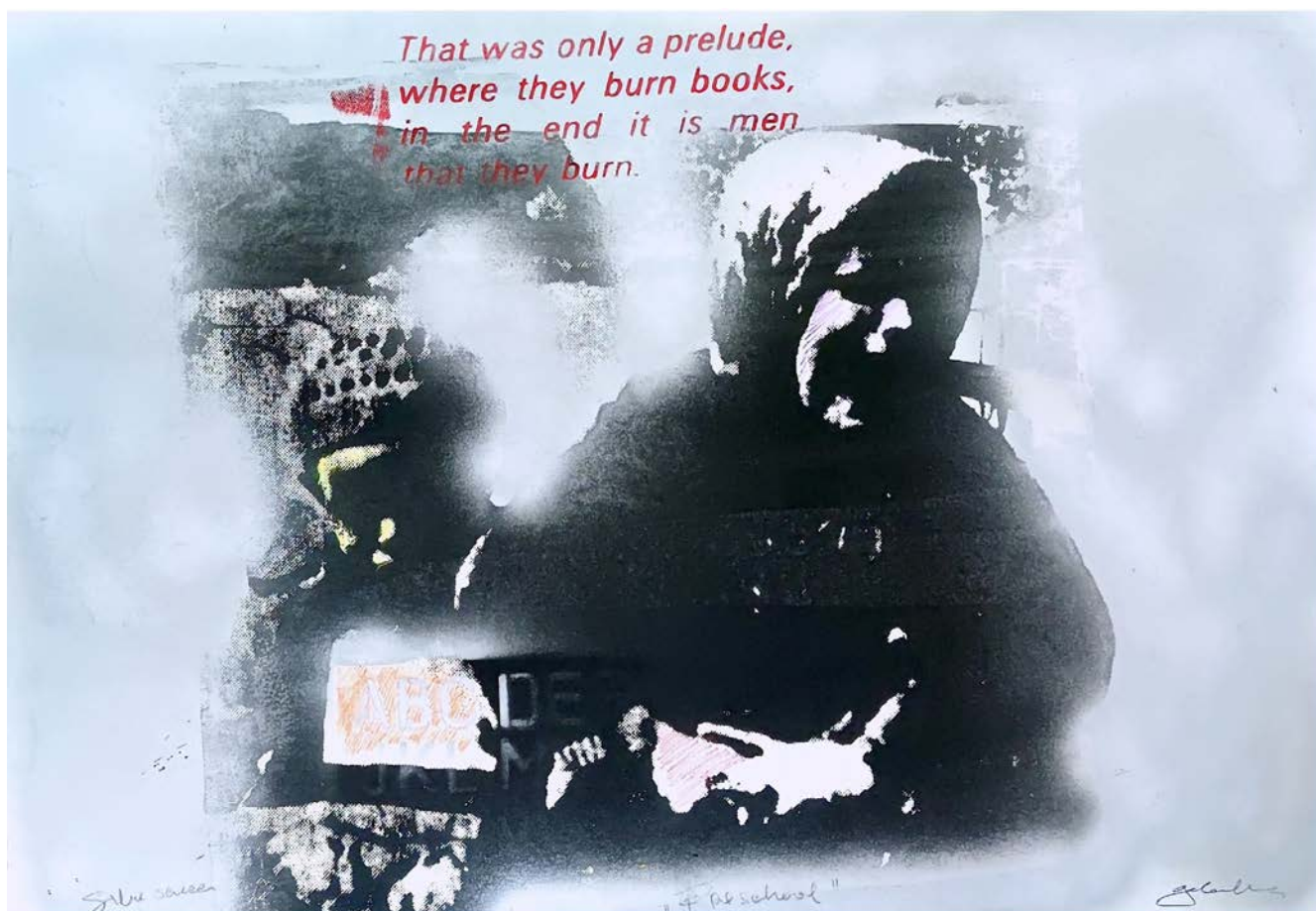

Kula
digitalna grafika
110 X 80 cm
2022

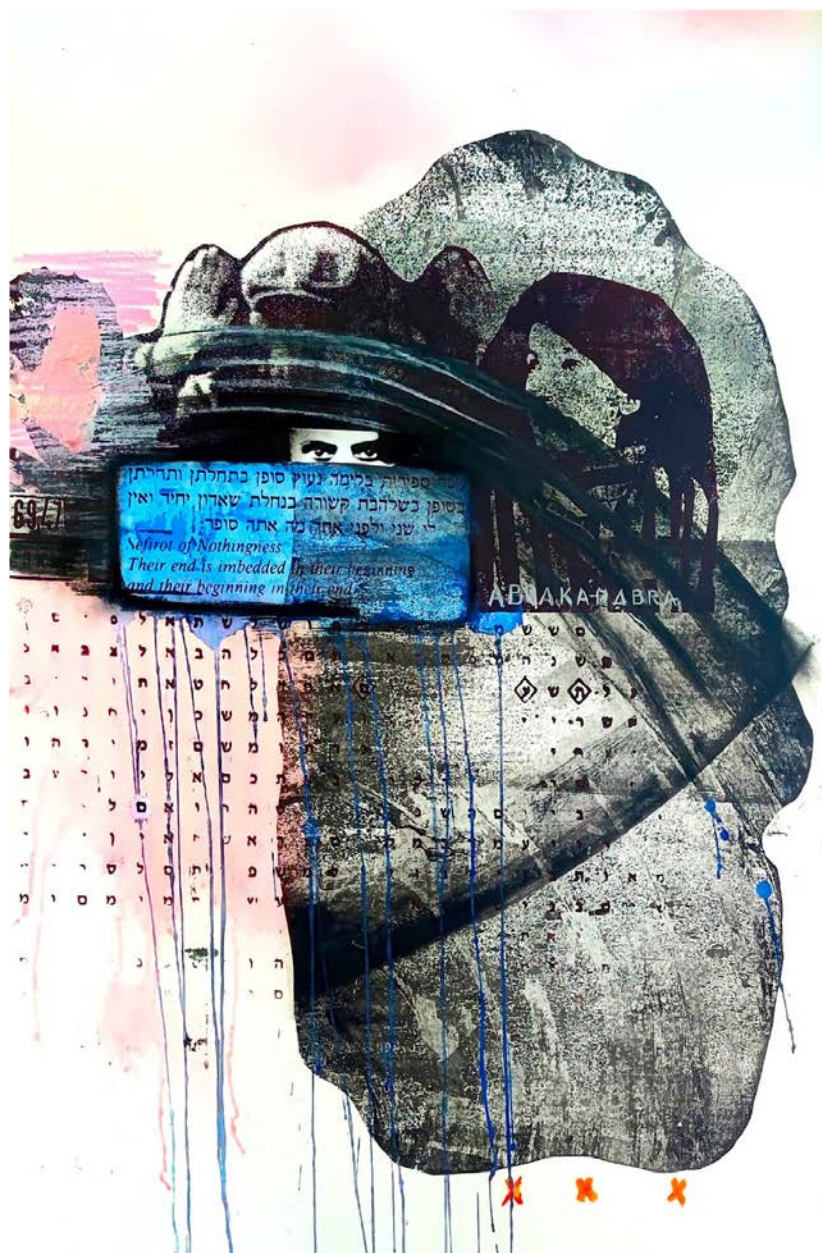
Porodično stablo
 digitalna grafika
 110 x 80 cm
 2022

Predškolsko
sito štampa sa ručnom manipulacijom
102 X 71 cm
1997

Izvučen je tvoj broj
sito štampa sa ručnom manipulacijom
111 X 77 cm
2013

Spomenik
sito štampa
108 X 77 cm
2006

Plava tuga
sito štampa
111 X 77 cm
2015

“Mi kerido, mi amado
ken lo save onde stas,
mi kerido, mi amado
kero verte i nada mas.”

“Moj voljeni, moja željo
ko zna gde si sada ti,
moj voljeni, moja željo
da mi te je videti.”

“Kad ja pođoh na Bembašu,
na Bembašu na vodu,
ja povedoh bijelo jagnje sa
sobom...”

Iz knjige *Ya sponto la luna*, Drite Tutunović Sevdalinka

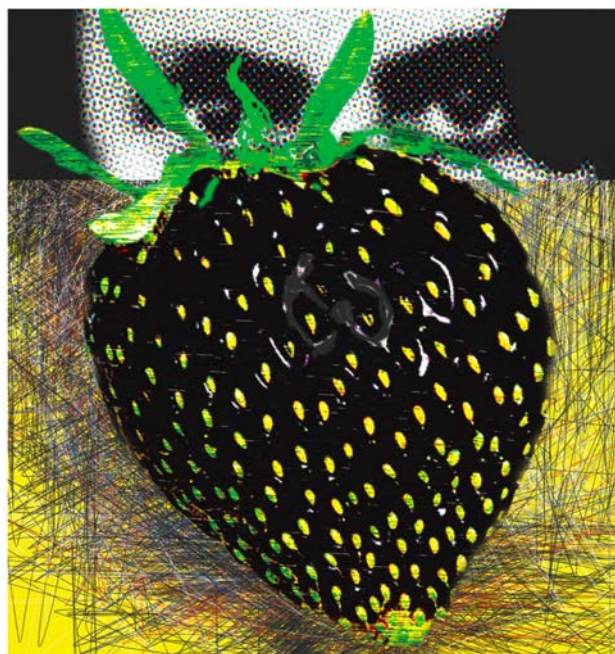

Slučajno otkriće kutije sa fotografijama prilikom adaptacije porodičnog stana u Beogradu, slikarku i autorku filma *Jagpode i Pepeo*, Gabrijelu Nikolić, nagoni na povratak iz Kanade, u otkrivanje delova prošlosti i zločina o kojima se u porodici nikada nije govorilo.

Naslovna strana:
Matilda
digitalna grafika
80 X 80 cm
2020

Jagode i Pepeo
digitalna grafika
80 X 80 cm
2020

Dizajn i priprema za štampu:
© G358 PRODUCTION BEOGRAD
g358production@gmail.com
+381 60 0818 788

